

נצחיות ישראל נובעת מהבטחת ארץ ישראל

[א] שמות לב, יג-יד

(יג) זָכַר לְאַבְרָהָם לִיצְחָק וְלִישְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ וּתְדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבָּה אֶת זַרְעֲכֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲתָן לְזַרְעֲכֶם וְנִחְלוּ לְעַלְמִים: (יד) וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ:

(1) לפי דברי המדרש כאן נתקיים דו שיח בין הקב"ה למשה, שאינו נזכר להדיא בכתוב, וכלפנינו;

[ב] שמו"ר מד, ט

אמר הקב"ה למשה, ואין אתה מורע בני בניהם, אני הורג את אלו, ואעשה אותך יותר מהן, ונמצאת שבועתי מתקיימת. אמר רבי יצחק, אמר משה, רבון העולם... ולא עוד, אלא כשם שנשבעת לאבות וקיימת עמהן ברית, שנאמר (ויקרא כו) "וזכרתי את בריתי יעקוב", כך אף לשבטים שנשבעת וקיימת עמהם ברית. ומנין שהקב"ה נשבע לשבטים, שנאמר (חבקוק ג) "שבועות מטות אומר סלה". ומנין שקיים הקב"ה עמהן ברית, שנאמר (ויקרא כו) "וזכרתי להם ברית ראשונים", זו ברית השבטים. ולדבריך הרי אתה מעמיד משבט לוי, שאני משבטו, מה יש לך לומר לשבט ראובן ולשבטים אחרים. אמר רבי יצחק, אותה שעה לא היה יכול להשיבו, אמר הקב"ה, יפה אמרת, מיד "וינחם ה'".

(2) מהו הביאור של "ברית שבטים"? ניווכח שדברי המדרש האלו מבוארים על פי דברי הגמרא במסכת בבא בתרא;

[ג] ב"ב קטו:

אמר אביי, גמירי [מקובלנו] דלא כלה שבטא.

[ד] רשב"ם שם

וגמירי דלא כלה שבטא, וראיה לדבר במלאכי [ג, ו] "כי אני ה' לא שיניתי ואתם בני יעקב לא כליתם".

(3) הרי ש"ברית שבטים" היא "לא כליא שבטא". נקודה זו תבהיר לנו יותר את עומק דברי רש"י והמהר"ל שלפנינו;

[ה] בראשית יז, כ

וְלִישְׁמַעֲאֵל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בְרַכְתִּי אֹתוֹ וְהַפְרִיתִי אֹתוֹ וְהַרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמָאד מְאֹד שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים יוֹלִיד וְנִתְתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל:

[ו] רש"י שם

שנים עשר נשיאים - כעננים יכלו, כמו (משלי כה) "נשיאים ורוח".

[ז] גור אריה שם

כעננים יכלו. דאם לא כן, למה קרא שמם "נשיאים", ולא "שבטים" כמו גבי בני יעקב.

(4) לאמור, העובדה שהתורה לא השתמשה עם מטבע לשון המורה על נצחיות ["שבטים"], בכך גופא מרומז שנשיאי ישמעאל לא יזכו לאותה נצחיות, ולכך תיבת "נשיאים" נדרשת להורות את ההיפך הגמור מתיבת "שבטים"; ארעיות גמורה, נטולת שום סממן של נצחיות.

(5) כל זה התרחש בחטא העגל, שנעשה ב"ז תמוז בשנה ראשונה לצאת בני ישראל ממצרים. אמנם בחטא המרגלים, שנעשה בתשעה באב שנה שניה [שנה ושלושה שבועות לאחר חטא העגל] מצינו במדרש שם את הדו שיח הבא;

[ח] במדב"ר טז, כב

אמר משה, רבש"ע, הבט לברית אבותם, שנשבעת להם שתעמיד מהם מלכים נביאים וכהנים. אמר לו הקב"ה, ואין אתה מביניהם, "ואעשה אותך לגוי גדול". כיון שראה משה כך, עמד במדה אחרת; "ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים ואמרו אל יושב הארץ הזאת" [במדבר יד], יאמרו שלא היה בו כח לזון אותם. אמר לו, והלא ראו נסים וגבורות שעשיתי על הים. [השיב משה], אומרים, בנו היה יכול לעמוד, בשלשים ואחד אין יכול לעמוד. רבון כל העולמים, עשה בשבילך "ועתה יגדל נא כח ה'", ותנצח מדת רחמים למדת הדין.

(6) **שאלה ראשונה**; מדוע בחטא המרגלים משה רבינו לא חזר על טענתו הנצחת מחטא העגל, והיא; ברית שבטים תוכיח, ובמקום זאת "עמד במדה אחרת" וטען טענה פחותה הימנה ונכדמוכח מהוצאה; תפילת משה לאחר העגל אכן הועילה יותר מתפילתו לאחר המרגלים]. וזו שאלה עצומה!

(7) **שאלה שניה**; מדוע נצחיות ישראל עוברת דוקא דרך השבטים, ולא עומדת בזכות עצמה?

(8) הבה נעיין שוב בלשון הפסוק שהובא למעלה, ונשאל עליו שלש שאלות;

[ט] שמות לב, יג

זָכַר לְאַבְרָהָם לִיצְחָק וְלִישְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ וּתְדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבָּה אֶת זַרְעֲכֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲתָן לְזַרְעֲכֶם וְנִחְלוּ לְעַלְמִים:

(9) **שאלה שלישית**; מהי ההדגשה "וכל הארץ הזאת"? מה היה חסר אם תיבת "וכל" היתה נשמטת, והיה נאמר רק "והארץ הזאת"?

(10) **שאלה רביעית**; מדוע מוזכרת כאן ארץ ישראל יותר מאשר שאר הבטחות [בנין בית המקדש, אי שכחת התורה וכיו"ב]. ובעל כרוח שאין מהבטחות אלו שום טענה, כי הקב"ה כבר השיב למשה כי כל ההבטחות שניתנו לאבות יתקיימו דרכו של משה. א"כ אף הבטחת הארץ תתקיים דרכו, ומה טען משה רבינו?

(11) **שאלה חמישית**; איפוא משה רבינו הזכיר בפסוקו "זכור לאברהם" את ברית השבטים?

[י] בראשית יג, טו

כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם:

[יא] בראשית יז, ח

ונתתי לך ולזרעך את ארץ מגרף את כל ארץ פנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלקים:

(12) **שאלה ששית**; מדוע תיבת "עולם" חוזרת ונשנית בנוגע להבטחת הארץ [וכן בפסוקו נאמר "ונחלו לעולם"]?

(13) היסוד שבדברים אלו מבואר הוא בדבריו הקצרים של הפחד יצחק, שכתב לאחד מתלמידיו כדלהלן;

[יב] אגרות וכתבים פחד יצחק אגרת לט

דע לך, כי עיקר נצחיות קיומה של נסות ישראל אינו נובע אלא מהבטחת הארץ דוקא. ואלמלי היתה הבטחת הבנים באה בלי הבטחת הארץ, לא היה מוכרח מזה ה"נצח ישראל". כי גם לישמעאל נתנה הבטחה של פריה ורביה [בראשית יז, כ], ומכל מקום מכיון שלא היתה הבטחת ארץ, אין כאן ענין של "נצח ישמעאל". דוק ותמצא.

(14) הרי שכאשר אנו אומרים "נצח ישראל" עלינו להבין שנצחיות זו נובעת משלב קודם לה, ואינה מתחילה שם. שלב קודם זה הוא הבטחת ארץ ישראל. הבה נבדוק כיצד יסוד זה [שארץ ישראל היא נצחיות ו"מעין עולם הבא"] מבצבץ ועולה מהמקורות הבאים;

[יג] בראשית טו, יח-כא

(יח) ביום ההוא ברת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת: (יט) את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני: (כ) ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: (כא) ואת האמרי ואת הפנעני ואת הגרזשי ואת היבוסי:

[יד] רש"י שם פסוק יט

את הקיני - עשר אומות יש כאן, ולא נתן להם אלא שבעה גוים, והשלשה; אדום ומואב ועמון, והם קיני קניזי וקדמוני, עתידים להיות ירושה לעתיד, שנאמר [ישעיה יא, יד] "אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם": (15) מדוע ארץ ישראל ניתנה בצורה של "תשלומין", ולא כמקשה אחת? האם מצינו ג"כ לגבי התורה ששבעים אחוז ממנה ינתנו עתה, ושלושים אחוז הנותרים ינתנו לעתיד לבא? בודאי שלא, וכמבואר לפנינו;

[טו] דב"ר ח, ו

"לא בשמים היא", אמר להן משה... אני מודיע אתכם "לא בשמים היא", שלא נשתייר הימנה בשמים.

(16) וא"כ מדוע בנוגע לארץ ישראל מצינו חלוקה שאינה נמצאת בשאר הבטחות הקב"ה לישראל? אלא שארץ ישראל היא בבחינת "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה", ואין היא נכנסת כולה בתוך המחיצות של עולם הזה, וכמו שנתבאר.

(17) נוכיח כן מדוגמה נוספת;

[טז] דברים יא, כא

למען ירבו ימיהם וימי בנייהם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם פרי השמים על הארץ:

[יז] רש"י שם

לתת להם - "לתת לכם" אין כתיב כאן, אלא "לתת להם", מאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה:

(18) מדוע הגלוי לתחיית המתים נעשה דוקא בפסוק העוסק בהבטחת הארץ? כנראה שתחיית המתים וארץ ישראל שייכות הן להדדי העצם. ולא תספיק לכך העובדה כי תחיית המתים תתרחש בפועל בארץ ישראל. אלא שנצחיות ישראל נובעת מהבטחת הארץ, והבטחי המוחשי לנצחיות זו היא כמובן תחיית המתים.

(19) דוגמה נוספת ליסוד זה;

[יח] בראשית לג, יט

ויקח את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה:

[יט] אבן עזרא שם

חלקת השדה - חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל; מי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק עולם הבא:

[כ] ישעיהו, כא, ור"ק שם

ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ [רד"ק שם; שלא יגלו עוד ממנה לעולם]

[כא] ר"פ חלק

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ".

(20) מבואר מהראב"ע ומר"פ חלק שהאחיזה בארץ ישראל [חלקת השדה, "לעולם ירשו ארץ"], היא היא אחיזה בעולם הבא! הרי לך שנצחיות ישראל קשורה היא בטיבורה בארץ ישראל.

(21) יסוד זה מתבאר גם מתוך דרשת חז"ל על הפסוק שלפנינו;

[כב] דברי הימים א, כט, יא

לְךָ יְהוָה הַגְדֵּלָה וְהַגְבוּרָה וְהַתְפָּאֲרָת וְהַנְצַחַת וְהַיְהוּדָה כִּי כָל בְּשָׂמִים וּבְאַרְצֵךְ לְךָ יְהוָה הַמְמַלְכָה וְהַמְתַּנְשֵׂא לְכָל לְרֵאשִׁי:

[כג] ברכות נח.

במתניתא תנא משמיה דרבי עקיבא; "לך ה' הגדלה" זו קריעת ים סוף, "והגבורה" זו מכת בכורות, "והתפארת" זו מתן תורה, "והנצח" זו ירושלים.

(22) איך ירושלים מורה על נצח?

[כד] גבורות ה' סוף הקדמה שליטת

ואמר "והנצח" זו ירושלים. נקרא ירושלים נצח, בעבור שהיא לנחלה נצחית... וכאילו בא לומר כי מצד... הנצחות של השם יתברך נתן לירושלים הנצחות:

(23) הרי שנצחיות ה' חלה על ירושלים. וכן מבואר במקום אחר, וכדלהלן;

[כה] בראשית טו, ח

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹקִים בְּמָה אֲדַע כִּי אֵינְשָׁנָה:

[כז] מגילה לא:

כתיב "ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה", אמר אברהם לפני הקב"ה, רבונו של עולם, שמה חס ושלום ישראל חוטאים לפניך, ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה. אמר לו, לאו. אמר לפניו, רבונו של עולם, במה אדע. אמר לו, "קחה לי עגלה משולשת וגו'".

(24) הרי שפשוטו של מקרא עוסק בירושת הארץ, ואילו לפי דרשת חכמים הפסוק עוסק בנצחיות הבנים. ונקודה זו עמדה לנגד עיני המהר"ל, שכתב על כך;

[כז] גבורות ה' פ"ח [מה]:

ונראה כי פירוש "במה אדע כי אירשנה", כלומר שתהיה הארץ לי לירושה לאחוזת עולם, ולא שהיה מסופק שמה יגלו ממנה, דאף אם יגלו ממנה הארץ ירושה להם, דקיימא לן (יבמות פב:): ירושה ראשונה ושונייה יש להם, וירושה שלישית אין להם. רק היה ירא שמה יעבור זרעו חס ושלום מן העולם לגמרי, ואז תתבטל הירושה לגמרי.

(25) שוב חזינו כי נצחיות הבנים והבטחת הארץ הן שני צדדים של מטבע אחת. הביאור לכך נמצא בדברי הספורנו שלפנינו;

[כח] ויקרא כה, כג

וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְחַת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבִים אַתֶּם עַמִּדִי:

[כט] ספורנו שם

כי לי הארץ - הגליל הוא ארץ ה':

כי גרים ותושבים אתם עמדי - באותו גליל, שאינו בכלל [תהלים קטו, טז] "והארץ נתן לבני אדם":

(26) כאן נמצא לוז הענין; ארץ ישראל שייכת היא להקב"ה, והאוחז בה אוחז כביכול בהקב"ה עצמו. ולכן בכל מקום שהוזכרה הבטחת הארץ, הוצמדה אליה תיבת "לעולם", בכדי להורות שמכאן נובעת נצחיות הבנים. **ומיושבת השאלה הששית.**

(27) מיהו זה ואיזה הוא ה"אוחז" בארץ ישראל? מיהו זה ואיזה הוא ה"מקבל" של ארץ ישראל? תשובה על כך נמצאת בדברי הגמרא;

[ל] בבא בתרא קכא:

ארץ ישראל לשבטים איפלוג

[לא] רשב"ם שם

לשבטים איתפלג - שנתחלקה לשנים עשר חלקים שוין, ואחר כך כל שבט ושבט מתחלק לפי אנשיו:

(28) הרי שכאשר משה רבינו אומר כאן "ונחלו לעולם", בזה הוא מצטט ברית שבטים.

ומיושבת השאלה החמישית.

(29) ברי הוא ששונה הבטחת הארץ משאר הבטחות. כי בעוד משאר הבטחות ניתנות למקבל שכבר נמצא, הרי שהבטחת הארץ מחייבת את קיומו של המקבל. ולכן כאשר משה רבינו מתפלל על קיום עם ישראל, ההבטחה שעליה הוא משליך את יהבו אינה אלא הבטחת הארץ, **ומיושבת השאלה הרביעית.**

(30) וזו ההדגשה של "וכל הארץ", לאמור שאי אפשר לקיים רק מקצת השבטים, אלא כל השבטים אמורים לחיות לעולם, כי כל חלקי הארץ מחייבים את נצחיות מקבליהם. **ומיושבת השאלה השלישית.**

(31) וממילא מתבאר ש"נצח ישראל" הוא השלב השלישי שבדבר; (א) ארץ ישראל מחייבת שמקבליה יחיו לעולם. (ב) מקבלי ארץ ישראל הם השבטים, ולכך גמירא לן דלא כלה שבטא. (ג) עם ישראל יחיה לעולם, כי עם ישראל מורכב משבטים. ולכך ברי הוא שנצחיות ישראל תזרום דרך השבטים דוקא, ומיושבת השאלה השניה.

(32) דברים אלו מבוארים בדברי הגרי"ז בפרשת ויחי, שכתב;

[לב] חדושי מרן ר"ז הלוי פרשת ויחי

ובזה נראה לבאר ג"כ הכתוב "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וגו' וכל הארץ אשר אמרתי אתן לזרעכם וגו'", אשר לכאורה אינו מובן מאי ענין הבטחת הארץ לכאן, ומאי צורך להוסיף על השבועה של "ארבה את זרעכם וגו'", שהוזכרה מתחלה בפסוק. אולם נראה, דהנה הקב"ה אמר למשה "ואעשה אותך לגוי גדול", דהיינו שהברית הכרותה לאבות תתקיים על ידי זרעו של משה, ועל זה הוא שהזכיר משה הכא בתפלתו שבועת והבטחת הארץ, שהקב"ה הבטיח שהארץ תתחלק לשבטים, ואי אפשר שתתקיים השבועה ע"י זרעו של משה לבד. והנה במדרש רבה שם פרשה מד כך אמר משה [ומביא השמו"ר שהובא למעלה] ... הרי מפורש שהזכיר משה בתפלתו הכא גם ברית השבטים... דבעיקר הבטחת הארץ נאמר שהארץ תתחלק לשבטים. וזהו שהזכיר משה בתפלתו גם הארץ, שאי אפשר להשבועה להתקיים בלי שבטים.

(33) אמנם הגרי"ז לא הדגיש שהכל מתחיל ונובע מהבטחת הארץ, ורק כתב שהזכרת הבטחת הארץ כמוה כהזכרת ברית שבטים. אך לפי דבריו עדיין היה מקום לשאול, מדוע משה רבינו אינו מזכיר את ברית שבטים להדיא, ובמקום זאת מזכיר את הבטחת הארץ המקפלת בתוכה את ברית השבטים. אך לפי דברי הפחד יצחק למעלה הענין מבואר היטב, כי כל התוקף של ברית שבטים הוא מחמת הבטחת הארץ דוקא. (34) ומעתה מיושב כמין חומר מדוע משה רבינו לא היה יכול לחזור על הטענה הנצחת [ברית שבטים] בחטא המרגלים. שהרי נתבאר לנו שטענה נצחת זו היא פועל יוצא מהבטחת הארץ. והרי כל ענינו של חטא המרגלים הוא שהיה בועטים בארץ, וכיצד ניתן להנות מפירות הארץ [ברית שבטים] כאשר אינם רוצים את הארץ גופא. ונקודה זו מבוארת להדיא בדברי הרמב"ן שבפרשת שלח;

[לג] רמב"ן במדבר יד, יז

ולא הזכיר בתפילה הזאת "לאברהם ליצחק וליעקב" כלל. והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות, ומהם ירשוה, והם מורדים באבותם, ולא היו חפצים במתנה שלהם, אשר האבות היו בוחרים בה מאד, והיאך יאמר "אשר נשבעת להם בך וגו' וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם", והם אומרים אי אפשרו במתנה זו:

(35) ולכך מן הנמנע שמשה רבינו יזכיר בחטא המרגלים את ברית השבטים, כי מן הנמנע שיזכיר את התיבות "וכל הארץ אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם". ומיושבת השאלה הראשונה.

[לד] רמב"ם שמיטה ויובל פי"א ה"א

ארץ ישראל המתחלקת לשבטים, אינה נמכרת לצמיתות, שנאמר "והארץ לא תמכר לצמיתות".

[לה] חדושי מרן ר"ז הלוי פרשת ויחי

והנה ברמב"ם... תלה דין זה דאינה נמכרת לצמיתות בהא דמתחלקת לשבטים. וזהו שסיים משה בתפלתו "ונחלו לעולם", שנאמר גם דין של "לא תמכר לצמיתות", ושהנחלה תתקיים לעולם, שגם זה תלוי בהא דהארץ תתחלק לשבטים. וממילא דא"א להעמיד הגוי הגדול מזרעו של משה לבד.

(36) אוזן מלים תבחן. אותו פסוק המורה שהארץ אינה נמכרת לצמיתות [מחמת שנתחלקה לשבטים], הוא אותו פסוק שעליו קבע הספורנו את יסודו שארץ ישראל אינה בגדר "והארץ נתן לבני אדם". והם הם הדברים.